

KATONA CSABA

POLGÁROK, NEMESEK VAGY JÁSZOK? EGY SZÁZADFORDULÓS POLGÁR IDENTITÁSÁNAK ELEMEI

In memoriam Pozsonyi Zoltán (1976–2008)

Bár az Osztrák–Magyar Monarchia révén megszületett Magyarországon a liberális polgári állam, de annak társadalmát számtalan törésvonal szabdalta darabokra, hiszen az évszázadokon át meghatározó rendi örökséget képtelen volt elhagyni egyik napról a másikra. Richard Sennett nevezetes tézise, miszerint a rendi társadalomban mindenki a saját társadalmi szerepe által megszabott szabályok szerint viselkedett a nyilvános társadalmi térben, de ezek megszűnésével légüres tér keletkezett, ahol még nem formálódtak ki az új viselkedési szabályok keretei, a 20. század elejének Magyarországra is érvényesnek tekinthető.¹

A rendi alapú, tradicionálisan rögzült identitásminták és az azokból fakadó viselkedésformák sokaknál csak formálisan lazultak fel, illetve a polgári normák csupán bizonyos szituációkban domináltak. Akkor sem feltétlenül belső meggyőződésből, hanem gyakorta a körülmények nyomására, de legalábbis hatására, például az egyenlőséget polgári alapon már a reformkorban érvényesítő fürdőkben² vagy az egyesületi keretek között.³

A rendi és polgári normák ütközései így a hétköznapok részét képezték. Törékeny, térben és időben is szűkre szabott keretek között felszínre törő szituációs, illetve lokális identitások sorával érdemes tehát számolni, valamint azzal, hogy ezek változásának dinamikája felgyorsult, az önkép újra- és újraértelmezését követelve meg a társadalmi térben is megjelenő szereplőktől. Az útkeresés az identitások összetett szövedékében nem bizonyult könnyű feladatnak, amit ezen írásban egy olyan esettanulmánnyal szeretnék példázni, ahol a személyes identitás számos, nem egyszer ellentmondó tartalmú rétege rakódott egymásra. Nevezetesen a polgári, a nemesi és a jász önfelfogás sajátos ötvözetével találkozhatunk, amely meglátásom szerint a századfordulón egymással tusakodó identitások termékeként is leírható.

E tág kontextusban értelmezhető a Móczár család e helyt tárgyalt, 1905. évi nemes-ségszerzési törekvése.⁴ Ennek kezdeményezője bizonyos Móczár Elemér volt. A nemesség igazolására tett lépésekre, közvetetten pedig a Móczár család több tagjának identitására

¹ Sennett 1998: 34.

² Katona 2021.

³ Tóth 2005.

⁴ Katona 1999; Katona 2002; Katona 2008a; Katona 2020.

nézve talán a legbeszédesebb forrás egy ego-dokumentum, az általa saját kezűleg írt *A nemes Móczár család múltjára vonatkozó feljegyzések* című emlékezés.⁵ A szöveget írója 1905 végén vagy valamivel utána vetette papírra, azt követően, hogy egy kétségtelen hitelű 1645. évi nemesítés nyomán kieszközölte családjá számára a nemesség megerősítését 1905. október 10-én.⁶ Amire hivatkozott, az egy III. Ferdinánd magyar király által 1645. január 19-én Linzben adományozott nemesi cím volt bizonyos Móczár Pálnak,⁷ akit Móczár Elemér őseinek vallott. A Királyi Könyveket citálva:

„Móczár Lajos földbirtokos, kiskunfélegyházai lakos, dr. Móczár Elemér állami számvevőszéki számvizsgáló, budapesti és Móczár Géza bankhivatalnok, ugyancsak budapesti lakos régi magyar nemességét kegyelemből megerősítem és részükre a jászárok szállási előnevet adományozom és pedig dr. Móczár Elemérnek díjmentesen. [...] Ferencz József s. k.”⁸

A nemesi cím a Félegyházi Közlöny szerint további személyeket is megilletett:

„Örömmel vettük a hirt, hogy városunk egyik előkelő úri családját magas kitüntetés érte. A király Móczár Lajosnak és törvényes utódainak az 1645-ik évben III. Ferdinánd alatt kiadott nemesi oklevél alapján régi magyar nemességét megerősítette és részükre a »jászárokszállási« előnevet adományozta. A magas kitüntetés megilleti id. Móczár Andor földbirtokost és gyermekeit, ifj. Móczár Andor földbirtokost, Móczár Dezső joghallgatót, Móczár Gyula főgimn. 8-ik o. tanulót, Móczár Olga polgári iskolai tanárnőket és Móczár Birikét, továbbá özvegy Makay Józsefnét és Móczár Sándor földbirtokost. A nemesi előnév megilleti dr. Móczár Elemér állami számvevőszéki számvizsgálót, lapunk volt kedvelt munkatársát.”⁹

Móczár Elemér részletesen feltárta, miért vágott bele a kutatásba:

„Boldogult atyámtól és a félegyházi összes rokonaimtól mindig hallottam a Móczár család nemes voltáról, sőt egyik tagja, Móczár Andor bátyám a »Gesztési« előnevet is használta. De midőn kiléptem az életbe és okmányokkal kellett volna igazolni ezen hirdetett nemességét, nem találtam semmit, nem tudott senki bizonyosat mondani vagy épen okmányokat adni csak az öreg rokonaink meséit és egy két kopott öreg írást. Egyes rokonaim és barátaimnak a nemesi mivoltukkal való henczegése sokszor felbosszantott,

⁵ Katona 2020.

⁶ Kempelen 1913: 242.

⁷ MNL OL C 30. Acta nobilium. Esztergom vármegye. Investigatio nobilium. C 12.; MF Cs. ir. III. Ferdinánd Móczár Pál részére adott adománylevelének hiteles magyar fordítása. 1.

⁸ MNL OL A 57. LXXI. köt. 440. 1449. sz.; MNL OL K 27. 1905. 09. 13. 32. ülés. 13. javaslat (BM).

⁹ Sz. n. 1905. 3.

és mint pályámon kezdő fiatal ember legszentebb feladatommá és kötelességemmé tettem magamnak, hogy családom régi magyar nemességét felderítsem.”¹⁰

A feljegyzés szerint tehát a nemesség tudata elevenen élt a Móczár családban, ám azt iratokkal alátámasztani nem tudták. Móczár Elemér kutatásának motivációja így három pillérre támaszkodhatott: a hagyomány igazolása iránti vágyra, talán a kétségekből is táplálkozó sértett hiúságra és a bizonyosság utáni „el nem apadó sóvárgásra”.

Móczár Elemér 1864-ben született Kiskundorozsmán egy, a szűkebb pátriájában a 18. század eleje óta a lokális elithez tartozó családban. Nevezetesen Kiskunfélegyháza¹¹ első, a posztot 1872 és 1879 között viselő polgármestere, Móczár József (1833–1887)¹² volt az édesapja. Móczár Elemér tehát már a polgári államban, a Monarchia viszonyai között nőtt fel, és meglehetősen szép hivatali karriert futott be állami tisztviselőként. Karrierje később elszólította Kiskunfélegyházáról, Kassán, Sopronban és Budapesten dolgozott, míg végül magas és elismert pozícióból, a legfelsőbb állami számvevőszék osztálytanácsosaként¹³ vonult nyugdíjba. Ezentúl jelzi beágyazottságát a polgári társadalomba, hogy alelnöke volt a Magyar Tisztviselők Országos Szövetségének és igazgatója a Tisztviselők Betegsegélyező Egyesületének, sőt jól képzett értelmiségiként több kötetet is jegyzett¹⁴ (pl. *Nyugdíjlexikon*).¹⁵ A nemességmegerősítés krónikáját elbeszélő feljegyzése – jelen írás témája felől vizsgálva – mindenekelőtt értékes és figyelemre méltó mentalitástörténeti adalékokat felsorakoztató egodokumentum. Olyan forrás, amely hol éles, hol tompább fényel világít rá a polgári társadalomban sikeres pályáívet befutó, biztos anyagi helyzetben levő, identitását legfeljebb részben kereső, azt inkább körülbástyázni akaró, ugyanakkor erős belső érdeklődés által is hajtott ember komplex értékrendjére, amelyet formált a keresett/vágyott nemesség emlékezete is.

Ugyanakkor ez a fény, igaz, kevésbé élesen, de megvilágítja családjá több más tagjának az értékválasztását, öndefinícióját is, akiknél vélhetően, mint látni fogjuk, a jász öntudat, ellentétben Móczár Elemérrel, bizonyult meghatározónak. Másodsorban a szövegtest társadalomtörténeti érdekességek tárháza is. Forrása annak, hogy a 20. század elején jogilag már nem létező nemesség még mindig jelentős társadalmi presztízst hordozott. Ezenfelül pedig arra is felhívja a figyelmet, hogy egy, a feudális időszakban kiváltságos, de az 1876. évi megyerendezés következtében privilégiumait minden tiltakozása ellenére elveszítő területen, a Jázságban, miként szorult háttérbe a nemesség rangja a jász(kun) kiváltságok árnyékában a századfordulón is.

¹⁰ MF cs. ir. ME 1.

¹¹ A századforduló Kiskunfélegyházára: Bánkiné Molnár 1996.

¹² Iványosi-Szabó (szerk.) 1985: 559.

¹³ MNL OL K 27. 1918. július 20. 24. ülés. 3.javaslat (ME).

¹⁴ Szinnyei 1903: 78–79.

¹⁵ Móczár 1913. Erre nézve: Kozári 2012.

Elkerülhetetlen legalább tömören kitérni arra, hogy – bár ez a jelen írás tárgyát képező mentalitástörténeti vizsgálatok szempontjából másodlagos jelentőséggel bír – az 1905-ben a nemességmegegerősítés kedvezményezettjeként felbukkanó Móczár család tagjai nem az 1645-ben nemességet nyerő Móczár Pál leszármazottjai voltak. Móczár Pál 1663-ban Nyitra vármegye „gyalogos seregének vezetője” volt,¹⁶ fia, György 1718-ban hunyt el, míg unokája, Mihály Magyarországyénbe (ma: Szőgyén/Svodín, Szlovákia), Esztergom vármegyébe telepedett át, ahol nemességét 1719-ben elismerték.¹⁷ Ekkor már ő töltötte be a vármegyei parasztkapitányi tisztséget,¹⁸ amire 1716. június 9-én, Bátorkesziben, Esztergom vármegye részgyűlésén választották meg.¹⁹ 1731. február 27-én pedig a vármegye közgyűlési és törvényszéki ülésén az 1645-ben adományozott oklevéllel és egy leszármazási táblával igazolta nemességét.²⁰ Az 1754–1755. évi országos nemesi összeírásban még szerepelt a neve.²¹ Ám utolsó nőági leszármazottjával, Kubicza Ferencné Móczár Erzsébettel a Borovszky-monográfia adatai szerint a nemes Móczár család kihalt.²² Móczár Elemér, bár konokul próbálta ezt cáfolni, de legalábbis megkérdőjelezni, maga is erre a következtetésre kényszerült jutni. Abból indult ki, hogy a kiváltságolt Jászságban letelepedett Móczár-ágnak nem volt szüksége a nemességre, sőt azt inkább titkolni igyekeztek, mert az országos nemeseket nem látták szívesen a Jászságban.²³ Akik pedig mégis ott éltek, sokszor nem tudtak vagy akartak beilleszkedni a jász, kivált a redemptus tudatú közösségbe.²⁴ 1764-ben egy kerületi gyűlés például kimondta, hogy a nemesség jogai és terhei a Jászságban és a két Kunságban egyenlők a nemtelenekével.²⁵ Fontos forrása e jelenségnek például az Árokszálláson élő, országos nemes Nagy György 1759–1769 közötti éveket felölelő naplója.²⁶ A nemességét büszkén ápoló, ám kereskedelemből élő férfi így kétszeresen is kívülállónak számított.²⁷

A 19. század elején pedig egy kunsági példa igazolta az értékrendek ütközésének gyakorlatát a kiváltságolt területen. Piskárkosi Szilágyi Sámuel debreceni professzor Sára nevű leánya,²⁸ aki a Kunságba házasodott be, a Vincze családba, 1805-ben az alábbiakat tartotta fontosnak közölni:

¹⁶ Nagy J. 1864: 21.

¹⁷ MNL KEVL IV. a. 1. a. 1719. 350. No. 778.; MNL KEVL IV. a. 1. a. 1719. 334. No. 7.

¹⁸ Kántor 2003: 81.

¹⁹ MNL KEVL IV. a. 1. a. 1716. 156. No. 362.

²⁰ MNL KEVL IV. a. 1. a. 1731. 134. No. 23.

²¹ Illésy (összeáll.) 1902: 33.

²² Borovszky (szerk.) 1908: 457.

²³ Bánkiné Molnár 1982.

²⁴ Lásd erre Bagi: 2006.

²⁵ Bagi 2006: 203.

²⁶ Csikós 2017a. A naplóról és írójáról legújabbban angolul: Csikós 2020.

²⁷ Csikós 2017b: 21.

²⁸ Pozsonyi 2007: 321.

„Disznó élet a kunsági élet [...] nem híjálta Nagy Emlékezetű Atyám nem akart adni az itt való paraszt életre, a legnagyobb embertelenség, előre való nem látás, becsülettel való nem gondolás, hogy egy ilyen asszonyt meg nem tudnak különböztetni a paraszt renden lévőktől.”²⁹

Pozsonyi Zoltánt idézve:

„Szilágyi Sára nemesi öntudata ütközött a jászkun szabadparaszi társadalmi léttel. Az özvegy nem a Jászkun kerületben szocializálódott, így képtelen volt elfogadni, hogy a nemes redemptusoknak birtokuk után ugyanúgy kell adózni, mint a nemteleneknek. Azt meg végképp nem tudta tolerálni, hogy a települési tanácsba a birtokosok voksaival bekerülő nemtelenek nemeseknek is dirigálhatnak.”³⁰

Igaz, épp Pozsonyi Zoltán hozott példát arra is, amikor ugyanezen család egy másik tagja, nevezetesen a „két lakhellyel, egy (nemesi) identitással rendelkező Vincze Lajos szocializációja – családi háttere ellenére – nem szülőhelyén, hanem egy, a nemesi jogokat elismerő vármegyében találta meg számítását”,³¹ konkrétan a Győr vármegyei Bönyben, felesége szülőfalujában.

Móczár Elemér igyekezett hangsúlyozni, hogy az Esztergom vármegyei rokonsággal „atyafiságos összeköttetésben voltunk mi félegyháziak”, amire „családunk öregebb tagjai még ma is emlékeznek, de arról sajnos írásbeli emlék nem maradt fent”.³² Érvelése azonban erősen sántított, hiszen a dunántúli Móczár családdal éppen ő kényszerült felvenni, majd kiépíteni a kapcsolatokat, sőt a jászsági és kunsági Móczár-ágak sem feltétlen voltak közeli kapcsolatban.

Ez nem olyan meglepő, hiszen Móczár Elemért pályája, munkája már Budapesthez, lojalitása a magyar államhoz kötötte, és még a félegyháziakkal³³ sem tartotta a kapcsolatot szorosán:

„Én személyesen nem ismerek egy jászárokszallási Móczárt sem, Móczár Lajos ügyvéd rokonunkat kerestem fel levélben, ő a legnagyobb szívességgel válaszolt, ugyan néhány becses adatot közölt is velem, nemesi okmányok hollétéről nem tudott semmit, ígérte, hogy meglátogat engem, de bizony csak az ígéretnél maradt.”³⁴

²⁹ MNL JNSzVL V. A. 501. b. Capsa C. Fasc. 9. No. 60/1805. Idézi: Pozsonyi 2007: 321–322.

³⁰ Pozsonyi 2007: 322.

³¹ Pozsonyi 2005: 319. A Vincze családra nézve: Pozsonyi 2010.

³² MF cs. ir. ME 3.

³³ A félegyháziakról csupán ennyit tartott szükségesnek megjegyezni: „Ezen kutatómunkámban a kedves félegyházi rokonok semmiféle erkölcsi vagy pláne anyagi támogatásban nem részesítettek.” MF cs. ir. ME 4.

³⁴ MF cs. ir. ME 9.

Pedig egy nemzedékkel korábban e kötelékek állítólag még nem lazultak meg:

„Édesatyám atyafiságos érintkezésben volt Móczár Alajos jászárokszállási polgármesterrel, én is több kedves levelet váltottam Móczár Lajos árokszállási ügyvéd, kedves rokonunkkal, aki nagy szívességgel adott felvilágosítást családukról, hogy nem tudott pontos adatokat, az bizonyára nem rajta múltott.”³⁵

Sőt, egy rokonához – vélhetően Móczár Lajoshoz – írt leveléből az is kiderül, hogy soha nem járt Árokszálláson:

„Őseim 150 évvel ezelőtt hagyták oda Jászárokszállás pusztáit, én nem is láttam életemben soha, de könnybe lábadt a szemem, midőn megkaptam a jászárokszállási praediktumot.”³⁶

Kutatásai során megtudta, hogy a nemességszerző Pál ágán a már említett Györgyöt, majd a szintén említett Mihályt követően utóbbi István nevű fia vitte tovább a Móczár nevet, majd ennek fia, Pál, akitől két fiú származott, az ifjabb Pál és Ferenc.³⁷ Bizonyos Mihály az 1828. évi összeírás szerint Ebszönyön élt.³⁸ Ferencnek egy leánya volt, Erzsébet, a későbbi Kubicza Ferencné. A családi iratokat nála, akivel, mint fentebb utaltunk rá, kihalt a Nyitra vármegyéből származó család nőágon is, lelték meg:

„A Móczárok nemesi okmányait [...] egy bádóg dobozba zárva 1856-ban Kubicza Ferencné Móczár Erzsébet átadta Móczár Antal és Móczár István rokonainak, akik hűséges megőrzését ígérték a családi ereklyéknek.”³⁹

Ám az iratok gondatlanság következtében egy padláson elrohadtak.⁴⁰ Ennek ellenére Kubicza Ferenc csanádpalotai tanítónál fennmaradt az 1645. évi oklevél hiteles másolata. De ennek címerleírása eltért attól, amire Móczár Elemér emlékezett azon iratok alapján, amelyeket a nemesnek vélt rokonoknál látott. Mindezen bizonytalanságok ellenére Móczár Elemér így foglalt állást:

³⁵ MF cs. ir. ME 4.

³⁶ MF cs. ir. Móczár Elemér levele ismeretlenhez (Móczár Lajos jászárokszállási ügyvédhez?) Budapest, [1905]. október 29. 4.

³⁷ MF cs. ir. ME 10.

³⁸ MNL OL N 26. Esztergom vármegye. Ebszöny.

³⁹ MF cs. ir. ME 3.

⁴⁰ MF cs. ir. ME 3.

„S hogy egyidőben történt a családi vagyon felosztása, a familiáris jussolás, igazolja azon körülmény, hogy a Jászságban és Esztergom megyében csaknem egyidőben bukkantak fel a Móczárok alig 8-10 év a két ág alapítása között az idő. Ezen körülmény is igen nagy érv a két család rokonsága, illetve egy közös őstől való leszármazására vonatkozólag.”⁴¹

Annak jelentőségét, hogy miközben tényleg közel azonos időben bukkant fel a Móczár név Nyitra, majd Esztergom vármegyében és a Jászságban is, de az egyik helyen nemesként, a másikon nem nemesként, láthatóan figyelmen kívül hagyta. De a bizonytalanságokkal tisztában volt. A kutatás során keletkezett forrásokból kiderül, hogy Móczár Elemér eredetileg nem a jászárokszallási előnevet óhajtotta kérelmezni, hanem a gesztesit, a család szóbeli hagyománya alapján, amit ő maga is használt a félegyházai mellett.⁴² A megerősítést végül kegyelemből kérte, nem bizonyítékokra alapozva, ahogy tervezte eredetileg. Egy részletesebb indoklással felvértezett kérelemtervezetben megemlítette a nemességszerző Móczár Pált, majd két állítólagos fiát, a már ismert Györgyöt, illetve egy bizonyos Mátyást, aki „Jász-Árokszalláson” telepedett meg. De a kérelem sem állította biztosan Mátyásról, hogy Pál fia volt: hiszen azt „direkt okmányokkal nem igazolhatjuk”. Az érvelés így tehát csak a névazonosságra volt kénytelen szorítkozni, illetve arra a tényezőre, hogy Mátyás életkora alapján lehetett (volna) Pál fia.

Móczár Mátyás ugyanis 1665-ben született, majd Árokszalláson házasodott. Neve számos árokszallási összeírásban megtalálható, így pl. 1713-ban.⁴³ Az ő 1717-ben született fia, Márton települt át Félegyházára Jakab nevű bátyjával, ott is halt meg 1777-ben.⁴⁴ Tőle hibátlanul le lehet vezetni az egyenes ági leszármazást Móczár Elemérig, hiszen Mátyás fia Márton, az ő fia István (1755), az ő fia (I.) József (1794), az övé (II.) József (1833), az övé pedig a nemesség megerősítésre törekvő Elemér (1864) volt. Így, ha Mátyás igazolhatóan Pál fia lett volna, a nemesség jogosságához kétség sem férhetett volna. Ám a kérelemtervezet így folytatódott:

„A Móczár család nemességének tudatában volt mindig, de mint a szabad kerületek tagjai, nem sokat törődtek vele. A dunántúli rokonainkkal idősebb rokonaink állítása szerint atyafiságos érintkezésben állottunk és ezen érintkezés következménye volt azon eredmény, hogy a keresztnevük gyakori hasonlósága miatt megkülönböztetésül az Esztergom megyei rokonainkat magyarszögyéni, bennünket pedig gesztesi Móczároknak hívtak a közvélemény. Erre nekünk legjobb tudomásunk szerint írott jogaink nem voltak

⁴¹ MF cs. ir. ME 5–6.

⁴² Szinnyei 1903: 78.

⁴³ MNL JNkSzVL IV. 3. a. (Ö 1) B. Capsa I. Fasc. 2. 36.

⁴⁴ MF cs. ir. Móczár Elemér kérelemtervezete a királyhoz a Móczár család nemességének megerősítése iránt. Budapest, 1905 1.

és nincsenek, de valószínű, hogy a Magyarszögyénhez közel fekvő Gesztes pusztától kaphattuk ezen elnevezést, mely pusztát valamelyik elődünk, talán Pál vagy Mátyás tulajdonilag vagy bérben bírta.⁴⁵

Tehát ahogy máshol is, itt is csupán feltételezések adják Móczár Elemér érvelésének velejét, az 1645-ben nemességet szerző Móczár Pál és feltételezett fia, Mátyás közötti összeköttetés nincs meg. E tényező jelentőségével Móczár Elemér tökéletesen tisztában volt:

„Móczár Pál gyermekeiről sajnos pontos anyakönyvi feljegyzéseink nincsenek és ez okozta a legnagyobb nehézséget az egyenesuton való leszármazás beigazolására, s ez okból kegyelemből való megerősítésért folyamodtunk. [...] hiteles okmány nem volt egy félegyházi Móczár családnál sem, [...] nem tudtak semmi okmányt felmutatni, semmi utba igazítást adni, hogy miben állott a Móczárok nemessége és hol van, vagy hová lett az armális.”⁴⁶

Ennek ismeretében érthető, hogy a kérelemtervezet szövegét miért kényszerült javítani. Eredetileg így fogalmazott: „A levéltári adatok szerint ez a Móczár Mátyás volt fia Pálnak a nemesség szerzőnek.” Utólag azonban a „volt” szót kihúzta, és az a „lehetett” szóvá finomodott.⁴⁷ Egy más helyen pedig így érvelt:

„Móczár Mátyás adja a kapcsolatot Móczár Pál között. Móczár Mátyásról tudjuk, hogy 1665ben született, s valószínű hogy Nyitra megyéből vándorolhatott be, illetve házasodott be 1690ben Jászárokszállásra, s miután Nyitrában ezen időben hiteles okmányok szerint Móczár Pál és neje családjával élt kétségtelen bizonyítéka tőle való a leszármazásnak a teljesen azonos és más és különösségénél fogva is már magában álló név, mely a levéltárak szerint Móczár Mátyás előtt az az 1700 tájáig nem fordult elő a jászok kerületek évkönyveiben.”⁴⁸

Csakhogy az árokszállási anyakönyvek nem igazolták, hogy Mátyás a nemességszerző Pál fia lett volna. Móczár Elemér levélben fordult az árokszállási plébánoshoz, Sipos Gézához, hogy nézzen utána Móczár Mátyásnak és Gergelynek, akik feltételezése szerint Pál fiai, és így testvérek lehettek. A plébános felkutatta Mátyás adatait: 1694. január 30-án vette feleségül Szabó Erzsébetet, és 1725. március 8-án hunyt el. Ekkor második házasságában élt, ebből született Márton fia 1717. november 7-én.⁴⁹ Móczár Gergelyből viszont három is

⁴⁵ MF cs. ir. Móczár Elemér kérelemtervezete a királyhoz a Móczár család nemességének megerősítése iránt. Budapest, 1905 1–5.

⁴⁶ MF cs. ir. ME 1–2.

⁴⁷ MF cs. ir. ME 2.

⁴⁸ MF cs. ir. ME 5.

⁴⁹ MF cs. ir. Sipos Géza jászárokszállási plébános levele Móczár Elemérhez. Jászárokszállás, 1905. január 3. 1.

élt Árokszálláson. Ugyanakkor a nyitrai származásra semmiféle adatot nem lelt a plébános, aki többek között az alábbiakról tájékoztatta Móczár Elemért:

„Sehogy se bírom beilleszteni Tek[interes Úr] kombinációját a mi anyakönyvi adataink összesítésére. [...] Ezeken felül még egy sereg Móczár van, de ezek még kevésbé illenek be a Tekintetesség kombinációjába.”⁵⁰

Móczár Elemér törekvése a nemesség megerősítésére – mindezen bizonytalanság dacára – mégis sikeresnek bizonyult, amiben a legfontosabb szerepet így nem a pallérozott érvelés játszotta, hanem az, hogy hosszú és odaadó hivatali szolgálatát ilyen módon is honorálta az uralkodó.

De milyen családból származott Móczár Elemér, ha nem a nemességszerző Móczár Pál leszármazottja volt? Árokszálláson az 1690., 1699., 1714. és 1720. évi összeírásokban már olvasható a Móczár név, de nemes nem volt köztük.⁵¹ Az 1699. évi Johann Cristoph Franz Pentz-féle összeírás⁵² Móczár János, Ferenc és Mátyás nevét említette.⁵³ Ők 1705-ben még Árokszálláson éltek.⁵⁴ Az 1715. évi országos összeírásban Gergely, Péter és Mátyás neve olvasható.⁵⁵ Az árokszállási nemesek között viszont 1699-ben nem található Móczár családnevű,⁵⁶ ahogy 1720-ban sem.⁵⁷ Az 1720-as összeírásban is Gergely, Péter és Mátyás neve lelhető fel.⁵⁸

Mint az közismert, a Jászság és a két Kunság kiváltsága időlegesen fogyatkozást szenvedett: 1702. március 22-én a Német Lovagrend megvásárolta 500 000 rajnai forintért. Ezzel a terület kikerült a nádor joghatósága alól, a korábban élvezett kiváltságos helyzet megszűnt, és az 1745. évi redemptióig vissza sem állt (1731-ben a Pesti Invalidus Ház lépett a lovagrend helyébe). A lovagrend megbízásából Heinrich von Kageneck lovagrendi Landkomtur ezt követően készítette el a Jászkunság első felmérését 1703-ban,⁵⁹ majd 1714-ben báró Cristoph Heinrich ab Kayu Landkomtur báró írt jelentést⁶⁰ a területről, 1719-ben pedig ismét ő.⁶¹ 1745-ben, a Jászkunság megváltkozásakor Árokszálláson három Móczár neve szerepelt a helyi redemptusok között: István, Gergely és János.⁶²

⁵⁰ MF cs. ir. Sipos Géza jászárokszállási plébános levele Móczár Elemérhez. Jászárokszállás, 1905. január 3. 1.

⁵¹ Fodor F. 1942: 185.

⁵² Szakál (szerk.) 2017. Az összeírásra nézve: Cseh 2017.

⁵³ Szakál (szerk.) 2017: 35–36.

⁵⁴ Földi 2020: 110.

⁵⁵ MNL OL N 78. 5. téka. Jász és Nagykun Kerület. Árokszállás. 122–124.

⁵⁶ Földi 2020: 103.

⁵⁷ Földi 2020: 120.

⁵⁸ MNL OL N 79. 5. téka Jász. Kerület. Árokszállás. 579–586.

⁵⁹ DOZA U 155/3. Fol. 118–152. A felmérésre nézve: Mihalik 2013.

⁶⁰ Cseh 2004.

⁶¹ DOZA U. 155/1.

⁶² Fodor F. 1942: 188.

A család tagjai ekkor, majd ezt követően is Árokszállás lokális elitjébe tartoztak. A birtok mellett a taníttatásból fakadó intergenerációs társadalmi mobilitás az árokszállási Móczárok esetében többszörösen tetten érhető. A 19. században a település legbefolyásosabb családjai közé emelkedtek, és a korabeli sajtó híradásai szerint folyamatosan rivalizáltak a másik tekintélyes famíliával, a kétségtelen nemes kecskeméti Pethes családdal. A torzsalkodás olyan méreteket öltött, hogy „Montechi és Capulett” névvel is illették őket, mondván: „Ezek csináltak, helyesen, várost Árokszállásból, elszaporodtak, kisajátították a pozíciókat (Móczárok), erre a másik, a szérűskertes (Pethesek) tromffal válaszoltak.”⁶³

Az el-eldurvuló rivalizálás egyik leglátványosabb, nyilvános téren zajló eleme volt az, amikor az árokszállási választókerületben 1865-ben a balközép színeiben Pethes János indult a Deák-pártot képviselő Móczár János ellenében (előbbi nyert), a hívek pedig össze is verekedtek Felsőszentgyörgyön,⁶⁴ sőt két ember (Pádár János és Faragó Pál) az életét vesztette ennek során.⁶⁵

Amikor 1874-ben Árokszállás rendezett tanácsú város lett,⁶⁶ idősebb Móczár Alajost (1819–1889) választották polgármesterré,⁶⁷ ezt a posztot addig töltött be, amíg Árokszállásból 1886-ban nagyközség nem lett. Virilisként volt az önkormányzat tagja Móczár Lajos (1855–1927) ügyvéd, aki a Nemzeti Munkapárt megyei elnöki tisztségét is betöltötte egy időben.⁶⁸ Testvérének, Józsefnek (1847–1908) a fia, Sándor (1878–1932) földbirtokos, a Kaszinó Egyesület háznagya, a közbirtokosság elnöke és a törvényhatósági bizottság tagja volt.⁶⁹ A családnak a Heves vármegyei Csányon is volt birtoka,⁷⁰ ahol Móczár József másik fia, Béla (1877–1944) megyebizottsági, valamint képviselőtestületi tag volt.⁷¹ A Kecskemét melletti Kerekegyházán pedig Móczár Lajos és József testvérének, Antalnak (1862–1935),⁷² majd fiának, az ifjabb Antalnak (1891–1955) volt komolyabb birtokteste, amíg azt el nem vesztette az új rendszerben.⁷³

Ahogy már esett róla szó, Kiskunfélegyházára 1743-ban költözött át Móczár Jakab Fényszaruról,⁷⁴ aki 1745-ben házas gazda,⁷⁵ 1755-ben és 1763-ban pedig már főbíró volt.⁷⁶

⁶³ Földi 2020: 264.

⁶⁴ Ruzsoly 1999: 194.; Fodor I. F. 1994.; Sz. n.: 1865. 2.

⁶⁵ Velkey 1865: 2.; Sz. n. 1871: 2–3.

⁶⁶ Seres 1975: 25–26.

⁶⁷ Csikós 2012: 138.

⁶⁸ Csikós 2007.

⁶⁹ Fröhvirth–Wenzel 1930: 140–141.

⁷⁰ Rubinek (szerk.) 1911: 295.

⁷¹ Csikós 2012: 141.

⁷² Rubinek (szerk.) 1911: 531.

⁷³ Életére és az ellen folytatott koncepciók perekre: Szabó 2017: 36–364; Szalai 2023: 109–124.

⁷⁴ Szerelemhegyi 1882: 233.

⁷⁵ Mezősy (szerk.) 1935: 5.

⁷⁶ Iványosi-Szabó (szerk.) 1985: 558.

A família itt kivívott rangját jelzi, hogy rajta kívül Móczár István kétszer volt főbíró,⁷⁷ míg négy jázsági eredetű család, nevezetesen a Czakó, a Szabó, a Móczár és a Fazekas valamelyik tagja 1800-ig 34 éven át viselte a főbírói tisztséget.⁷⁸ Jakab nevét megtaláljuk az 1772. évi *Liber Fundi*ban is.⁷⁹ A telekkönyv mérési bizottságában is helyet kapott Móczár Jakab,⁸⁰ akinek mozgásterét mutatja, hogy 1757–1758-ban két másik gazdával, Ficsór Pállal és Tarjáni Jánossal árendába vette Kiskunlacháza Móricgát nevű pusztáját.⁸¹ 1744-ben pedig még egy Móczár, Jakab többször említett testvére, Márton települt át Félegyházára, ő Árokszállásról érkezett.⁸² A neve szerepel az újratelepítők lajstromán,⁸³ illetve a *Liber Fundi*ban.⁸⁴ S mint láthattuk, a nemességmegegerősítést 1905-ben kivívó Móczár Elemér az ő egyenes ági leszármazottja volt.

Visszatérve a nemesség kérdésére: a 17–19. században tehát a Jázságban, Kunságban, valamint Heves vármegyében megtelepülő Móczár családot következetesen a nem nemesek sorában említik a források, éles ellentétben a kétségbevonhatatlanul nemes, előbb Nyitra, majd Esztergom vármegyében honos Móczár család tagjaival. *Magyarország tiszti cím- és névtára* 1901. évi száma Móczár Eleméرنél nem tett említést nemességről,⁸⁵ ám 1906-ban már ott található neve előtt a jászárokszállási nemesi előnév.⁸⁶ Ha a *Hof- und Staats-handbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchia* 1905. évi kötetét lapozzuk fel, ott is fellelhető „Móczár Elemér Juris Doctor”,⁸⁷ de egy év elteltével már itt is a „Móczár von Jászárokszállás Elemér J.” név olvasható.⁸⁸ Minderre logikus magyarázattal szolgál, hogy Elemér 1905 előtt nem használhatta a nemesi előnevet és a nemesi címet.

Érdemes ezt összevetni azzal, hogy az említett Móczár Lajos ügyvéd, aki pedig Árokszálláson élt, sőt ott és az 1876-ban életre hívott Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében is a közélet ismert alakja volt, a *Név- és címtár*, valamint a *Hof- und Staats-handbuch* kötetei szerint a jászárokszállási előnevet továbbra sem használta. Úgy fest tehát, hogy az Árokszálláson élő Móczár Lajos nem akarta és/vagy nem tudta igazolni nemességét. Okkal feltételezhetjük, hogy azon túl, hogy le kellett volna rónia bizonyos összeget a nemesi cím fejében, ebben bizonyos mértékű, releváns direkt források híján egyelőre meg nem határozható mértékű szerepet játszhatott a szintén feudális gyökerekből táplálkozó, de

⁷⁷ Bánkiné Molnár 1991: 95.

⁷⁸ Bánkiné Molnár 2020: 25.

⁷⁹ MNL BKVL Kf. Ft. V. 101. b. 7. 1772.

⁸⁰ Bánkiné Molnár 2000: 303.

⁸¹ MNL PML V. 102. b. 4. d. Capsa C. Fasc. 2. No. 17.

⁸² Iványosi-Szabó (szerk.) 1985: 57; Bánkiné Molnár 2000: 300.

⁸³ MNL BKVL V. 101. d. No. 7. Capsa I. Fasc.1. No. 1/1744. Közli: Bánkiné Molnár 1981.

⁸⁴ MNL BKVL Kf. Ft. V. 101. b. 7. 1772.

⁸⁵ MTCzN 1901: 774.

⁸⁶ MTCzN 1906: 468.

⁸⁷ HSÖUM 1905: 998.

⁸⁸ HSÖUM 1906: 1024.

modern formában alakot öltő jáász öntudata. A nemesi cím használata ugyanis szükség-szerűen maga után vontta volna azt, hogy a Móczár család transzparens módon deklarálja, hogy Nyitráról származik. Ami így a családot törzsökös jáász eredete illúziójától fosztotta volna meg. Márpedig a jáász eredet, bármekkora presztízse is volt a redemptusságnak, a helyi értékrendben még mindig nagy súllyal esett latba. S feltétlen nagyobb, mint a Jáászágban és a két Kunságban valódi helyzeti előnyt korábban sem jelentő, a 20. század elejére jogilag is túlhaladott országos nemesség.⁸⁹

Azzal, hogy 1876-ban a modernizáló és centralizáló állam a Jáászkun Hármás kerületet is felszámolta, és helyette létrehozta Jáász-Nagykun-Szolnok vármegyét, vagy ahogy akkortól nevezték, „Muszáj vármegyét”,⁹⁰ a kiváltságokra épülő jáász és kun identitás már csak daczból is megerősödött. Az új törvényhatóság életre hívása ráadásul nem pusztán megfosztotta korábbi privilégiumaitól a jáászokat és kunokat, de a megyehatárokat is úgy szabta meg, hogy a Kiskunság Pest vármegyéhez került, és így jött létre Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, míg a Nagykunságot és a Jáászágot egy Heves-Külső-Szolnok vármegyéből kiszakított résszel egyesítették. Mégpedig úgy, hogy sem Karcag, sem Jáászberény nem kapott megyeszékhelyi rangot, hanem azt a Tisza mente által dominált vármegyében a jóval fejletlenebbnek ítélt Solnok kapta meg, vagy ahogy a jáászok és nagykunok tartották: bitorolta.

A jáászok, tisztában lévén az állam szándékaival, ha már megakadályozni nem tudták azt, igyekeztek különállásukat oly módon óvni, hogy 1873-ban felvetették Heves-Jáász vármegye létrehozásának ötletét, amelynek a megyeszékhelyi ambíciókat dédelgető Gyöngyös is része lett volna⁹¹ majd az önálló Jáász vármegye tervezetét. Ennek természetesen a korábbi kerületi székhely, Jáászberény lett volna a centruma. Sőt, ezzel a lendülettel a tervezett törvényhatóságot övező területekből kihasítottak volna Heves-Külső-Szolnok és Pest vármegyei településeket is, példának okáért Solnokot és Hatvant. A javaslatot 1874-ben ismét felvetették,⁹² de tervük ismételen dugába dőlt.⁹³ Az új megyeszékhelyen, Solnokon pedig erőteljes ütemű fejlesztésekbe kezdtek, aminek kétségkívül leglátványosabb jele az 1878-ban frissen átadott vármegyeháza impozáns épülete volt, amelynek méretei is jelzik a szimbolikus térfoglalás szándékát.⁹⁴

E helyzetben nyilvánvalóan nem fogható pusztán a véletlenre, hogy Móczár Lajos szerepet vállalt az 1880-as évek végén életre hívott, de rövid életű Jáász Pártban: 1889-ben

⁸⁹ A jáász öntudatról: Szabó 2015; Nagy J. T.–Szabó 2016. Arra nézve, hogy egy kiváltságolt területen, nevezetesen Fiumében, mennyire viszonylagos volt az értéke a 20. század elején az országos nemességnek, lásd Ordasi 2020.

⁹⁰ Bagi 2017: 76–80. A vármegye létrehozására részletesen: Seres 1975.

⁹¹ MNL OL K 150. 1974-II-1-50 5615.

⁹² MNL OL 1874-II-1-48486.

⁹³ Seres 1975: 32–35; Bagi 2017: 78.

⁹⁴ Fülöp (szerk.) 2013.

konkrétan ott volt Jászberényben, a párt alakuló közgyűlésén.⁹⁵ Később pedig aktív szerepet vállalt az – éppen a Móczár Elemér által kiharcolt nemességmegerősítés előtt pár évvel – 1903-tól kibontakozó ún. redempciós mozgalomban.⁹⁶ Ennek deklarált célja az volt, hogy a magyar államon számon kérje az 1745-ben kifizetett megváltakozási összeget. A Hild Viktor (1855–1929) és Kele József (1863–1929) vezette tömörülés az autonómia ideájához tapadó kulturális célokat is felvetett.⁹⁷ A hivatkozási alap a redempciós összeg visszakövetelésére az volt, hogy a közigazgatási rendezéssel az állam felszámolta a Jászkun Hármaskerületet.

A jász öntudatunk tovább élését pedig ékezen példázza, hogy több mint egy évtizeddel később, tragikus történelmi helyzetben, 1919 szeptemberében a rövid ideig a hivatalt betöltő Friedrich István miniszterelnök kapott javaslatot az önálló Jász vármegye megalakítására.⁹⁸ Friedrich így fogalmazott Beniczky Ödön belügyminiszterhez írt feljegyzésében:

„A napokban járt nálam a jászoknak egy küldöttsége, mely azt kérte tőlem, hogy addig is, amíg az országterület vármegyéinek újabb beosztása törvényhozási úton megtörténik, Jász-Nagykun-Szolnok vármegye jászsági részeiből kormányrendelettel különállóságot külön főispán által kormányzott közigazgatási terület alakíttassék.”⁹⁹

E helyt szükséges említeni, hogy a szélsőséges kun identitás pedig a Kun Köztársaság életre hívásának ideájában öltött testet 1918-ban.¹⁰⁰ A jász öntudat tehát,¹⁰¹ amely a történelem folyamán számos változáson esett át, az eredeti törekvésében ugyan kudarcot valló redempciós mozgalom hatására új lendületet kapott, hiszen az, hogy a jászok hallatták a hangjukat, a jász önképre is megtermékenyítő erővel hatott, igaz, át is formálta azt. Szabó László az 1876 utáni időszakot így nevezte: „a jász történeti és kulturális tudat kora”.¹⁰² Ahogy Csikós Gábor summázta:

„A redempciós mozgalom erénye, hogy a köztudatba hozta a történelmi múltat, és a jász származás feltételének a redempcióban való részvételt állította. Ez korábban korántsem volt evidens.”¹⁰³

⁹⁵ Csikós 2018: 43–44.

⁹⁶ Bagi 2003; Bagi 2018; Csikós 2021.

⁹⁷ Csikós 2021: 36.

⁹⁸ Katona 2008b.

⁹⁹ MNL OL K 467. 18. cs. 3. p. Friedrich István miniszterelnök levele Beniczky Ödön belügyminiszterhez. Budapest, 1919. szeptember 13.

¹⁰⁰ Végső 2020; Végső 2022.

¹⁰¹ Szabó 2015.

¹⁰² Szabó 2015: 62–68. A modern jász öntudatra nézve: H. Bathó 2015. Ennek erős kritikája: Kürti 2020.

¹⁰³ Csikós 2021: 47.

Móczár Lajos a fent vázolt, jász(kun) öntudatra építő törekvések lelkes támogatója volt, így ott volt 1906-ban is a Pest vármegyei székházban, amikor épp az aktuális kérdéseket tárgyalták.¹⁰⁴ Töretlen elkötelezettségét mutatja, hogy az 1910. évi képviseléválasztásokon, amikor a kormányzati erőnek készül, kifejezetten a választásokra szerveződött Nemzeti Munkapárt vármegyei elnöke volt, az ellenzék jelöltjét azért támogatta, „mert jász”. További adalék, hogy a Jászárokszállás és Vidéke című lap e lépése okán kifejezetten magasztalta Móczár Lajost. Az a lap, amelynek főszerkesztője, ahogy már esett erről szó fentebb, Móczár Lajos testvérének fia, Móczár Sándor volt.¹⁰⁵

Talán e ponton ragadható meg leginkább az ügynek az a kuriozitása, hogy a két, polgári pályát befutó, tanulása révén felemelkedő, kvázi self-made man polgár, Móczár Elemér és Móczár Lajos eltérő identitásában milyen avítas elemek domináltak. Egyiküknél az országos nemesség tudata, illetve annak megszerzésének, bizonyításának vágya, másikatnál a vérségi és/vagy kiváltságolt jász eredet öntudata.

Az itt megidézett eset – tágabb kontextusban – a századforduló polgárosuló/modernizálódó, de a feudális örökség terheit még hordozó magyar társadalmának kettősségét villantja fel. Egy tehető földbirtokos családból származó, kiskunfélegyházi gyökerekkel rendelkező magas rangú állami tisztviselő a 20. század elején fontosnak tartotta, hogy igazoljon a családjá számára egy jogilag már bő fél évszázada túlhaladott privilégiumot. Írott bizonyítékra azonban nem lelt arra a családi hagyományra nézve, hogy ősei ténylegesen nemesek lennének. Kutatásai során talált egy 17. század derekán nemesített, dunántúli Móczár családot, ám a két szálat nem tudta összekötni. Ennek ellenére célját elérte, az uralkodó kegyelemből megerősítette a család nemességét, nyilván nem a hitelességet tartva szem előtt: ez magyarázza, hogy az érvelés törekenysége nem esett latba komoly súllyal. A tényleges előnyökkel már nem járó privilégiumot nem a bizonyított érvelés mentén kapta meg a kérelmet megfogalmazó Móczár Elemér, hanem azt a király (= az állam) egyfajta jutalomként, pályája, hűsége, szolgálata elismeréseként adományozta neki. Mindez a törekvés pedig, ha nem is ütközik azzal, de éles ellentétben áll Móczár Lajos feudális/kiváltságolt jász öntudatra épülő lokális bázisú identitásával.

Fontos hangoztatni, hogy Móczár Elemér nemességszerzési szándéka természetesen nem egyedi, elszigetelt eset, hiszen az országosan ismert példák közül említhető akár a Hatvany-Deutsch család vagy Ganz Ábrahám nemességszerzése. A két példa azonban nem teljesen analóg, hiszen számításba kell venni motivációs tényezőként a zsidóság soraiból kikerülő vagy külföldi eredetű családoknak azt a szándékát, hogy minél inkább közelítsenek a hagyományos magyarországi elithez, amiben számos tényező gátolta őket, így a nyelvi

¹⁰⁴ Sz. n. 1906: 7.

¹⁰⁵ Sz. n. 1911: 1.

és felekezeti különbségek. A Hatvany-Deutschok és Ganz Ábrahám céljai és lehetőségei emellett nyilván teljesen más dimenziókban mozogtak, mint Móczár Elemérnek, akinek példája azonban álláspontom szerint igazolja, hogy e törekvés alacsonyabb szinten is létezett. A helyzet paradox volta még inkább megragadható abban, hogy a nemesség megerősítése egy, a polgári államban szép ívű karriert építő minisztériumi főtisztviselő nevéhez köthető.

FORRÁSOK

Deutschordens Zentralarchiv (DOZA)

U 155/1. Kyau landkomtur vizitációs jelentései a Jászkun kerületekről

U 155/3. A Jászkun kerületei általános szemléinek leírásai

Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Vármegyei Levéltára. Kiskunfélegyházi Fióklevegtár (MNL BKVL Kf. Fl.)

V. 101. b. 7. Közigazgatási iratok. Liber Fundi

V. 101. d. Kiskunfélegyháza város tanácsának iratai. Összeírások

Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei Levéltár (MNL JNkSzVL)

IV. 3. a. (Ö 1) A Jászkun Kerület adószedőjének iratai. A Jászkun kerület személyi és vagyoni összeírása, 1713

V. a. 501. b. Túrkeve város tanácsának iratai. Közigazgatási iratok

Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Vármegyei Levéltára (MNL KEVL)

IV. a. 1. a. Esztergom vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

A 57 Libri regii (Királyi könyvek)

C 30 Helytartótanácsi Levéltár

K 27 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek

K 150 Belügyminisztérium. Általános iratok

K 467 Friedrich István miniszterelnök félhivatalos iratai

N 26 1828. évi országos összeírás

N 78. 1715. évi országos összeírás

N 79. 1720. évi országos összeírás

Magyar Nemzeti Levéltár Pest Vármegyei Levéltára (MNL PVL)

V. 102. b. Kiskunlacháza város tanácsának iratai. Tanácsi iratok

Móczár Ferenc családi iratai (MF cs. ir.)

ME Móczár Elemér: A nemes Móczár család múltjára vonatkozó feljegyzések. H. n., d. n. [1905 után]

- Bagi Gábor 2006: Nemesi sérelemlevelek a Jászkun Kerületből, 1790–1840. *Zounuk* (10.) 203–229.
- Bánkiné Molnár Erzsébet 1981: Kiskunfélegyháza újratelepítőinek 1744. évi lajstroma. *Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv* (9.) 123–128.
- Cseh Géza 2004: Kyau lovagrendi landkomtur 1714. évi jelentése a Jászkunságról. *Zounuk* (19.) 263–279.
- Csikós Gábor 2017a: Csikós Gábor (szerk.): *Nemes Nagy György jászági naplója, 1759–1769 (1820)*. (A Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára Közleményei, 15.) Szolnok, 2017.
- HSÖUM 1905: *Hof- und Staats-Handbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie für des Jahr 1905*. Wien.
- HSÖUM 1906: *Hof- und Staats-Handbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie für des Jahr 1906*. Wien.
- Iványosi-Szabó Tibor (szerk.) 1985: *Olvasókönyv Kiskunfélegyháza történetéhez*. Kecskemét.
- Katona Csaba 2008b: Jász vármegye 1919-ben? *ArchivNet* (8.) 4. https://www.archivnet.hu/kuriozumok/jasz_varmegye_1919ben.html – utolsó letöltés: 2023. március 7.
- Kántor Klára 2003: *Esztergom vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái*. II. 1710–1723. (Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára Évkönyvei, 10.) Esztergom.
- MTCzN 1901: *Magyarország tiszti cím- és névtára*. Budapest.
- MTCzN 1906: *Magyarország tiszti cím- és névtára*. Budapest.
- Ordasi Ágnes 2020: Egy fiemei városatya útja a magyar nemességbe? *Lymbus* (18.) 699–726.
- Rubinek Gyula (szerk.) 1911: *Magyar gazdacímtár*. Budapest.
- Szakál Aurél (szerk.) 2017: *A Jászkunság 1699-ben. A Pentz-féle összeírás*. (Thorma János Múzeum Könyvei, 42.) Budapest–Jászberény–Karcag–Kiskunfélegyháza–Kiskunhalas, 2017.
- Sz. n. 1865: Követválasztási mozgalmak. *Sürgöny*, 1865. november. 25. 2.
- Sz. n. 1871 : Egy régi könyv. *Pesti Napló*, 1871. augusztus. 20. 2–3.
- Sz. n. 1905: Nemesi előnév adományozás. *Félegyházi Közlöny*, 1905. október 29. 3.
- Sz. n. 1906: A jászkunok sérelmei. *Pesti Napló*, 1906. november. 9. 7.
- Sz. n. 1911 *Hírek. Jászárokszállás és Vidéke*, 1911. 36. 2.
- Velkey János 1965: Municipális mozgalmak. *Pesti Hírnök*, 1865. november. 27. 2.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bagi Gábor 2003: A jász autonómia utóélete. In: Bánkiné Molnár Erzsébet (szerk.): *Autonóm közösségek a magyar történelemben*. Kiskunfélegyháza, 129–139.
- Bagi Gábor 2017: Muszáj vármegye. A Jászkun kerület felszámolása. *Rubicon* (28.) 6. 76–80.
- Bagi Gábor 2018: Adalékok a jászkun redempciós mozgalmak történetéhez. In: Örsi Julianna (szerk.) *Jászkunsági gyökerek*. (Jászkunság kutatása, 2017) Szolnok–Túrkeve, 167–186.
- H. Bathó Edit 2015: A jász identitás a 20–21. században. In: Bartha Júlia (szerk.): *A Jászkunság identitása. Válogatott tanulmányok a kun és a jász öntudat alakváltozásairól*. Kisújszállás, 78–100.
- Bánkiné Molnár Erzsébet 1982: Nemesek a Jászkun Kerületben. *Levéltári Szemle* (23.) 2–3. 367–373.
- Bánkiné Molnár Erzsébet 1991: *A Jászkun kerület társadalma és önkormányzati igazgatása, 1745–1848. Kiskunfélegyháza és Kiskunhalas feudális kori levéltára* (Bács-Kiskun Megyei Levéltári Füzetek I.) Gyula.
- Bánkiné Molnár Erzsébet 1996: *Polgárok Kiskunfélegyházán, 1890–1913*. (Studia Folkloristika et Ethnografica, 38.) Debrecen.
- Bánkiné Molnár Erzsébet 2000: *Redemptusok. Gazdaság és életmód Kiskunfélegyházán a redempció első évszázadában*. Debrecen.
- Bánkiné Molnár Erzsébet 2020: A tömeges migráció és hatása Kiskunfélegyháza népi kultúrájára (1743–2019). In: Barna Gábor (szerk.): *Jászkunsági és kunszentmártoni tanulmányok. A XI. Jászkunság kutatása konferencia előadásai*. Kunszentmárton, 35–45.
- Borovszky Samu (szerk.) 1908: *Esztergom vármegye (Magyarország vármegyéi és városai)*. Budapest.
- Cseh Géza 2017: A Pentz-féle összeírásról. In: Szakál Aurél (szerk.): *A Jászkunság 1699-ben. A Pentz-féle összeírás*. (Thorma János Múzeum Könyvei, 42.) Budapest–Jászberény–Karcag–Kiskunfélegyháza–Kiskunhalas, 11–24.
- Csikós Gábor 2007: „Gazdák! Ne zárkózzanak Önök el a munkás elől!” (A munkásság érdekérvényesítési törekvései Jászárokszálláson az 1910-es években). *Zounuk* (22.) 93–140.
- Csikós Gábor: 2012: *Jászárokszállási almanach. Csak az hal meg, akit elfelednek*. H. n.
- Csikós Gábor 2017b: Bevezető Nagy György naplójához. In: Csikós Gábor (szerk.): *Nemes Nagy György jászsági naplója, 1759–1769 (1820)*. (A Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára Közleményei, 15.) Szolnok, 15–30.
- Csikós Gábor 2018: Redempciós mozgalom a korabeli jász sajtóban. *Zounuk* (32.) 35–82.
- Csikós Gábor 2020: Remaining an Outsider. An Eighteenth-Century Diary of a Hungarian Nobleman. *The European Journal of Life Writing* (9.) 113–132.
<https://doi.org/10.21827/ejlw.9.35739>

- Csikós Gábor 2021: Magok az oldott kévéből A jászkun redempciós mozgalom (1903–1929) identitásformáló szerepe. *Studia Litteralia* (60.) 1–2. 35–48.
- Fodor Ferenc 1942: *A Jázság életrajza*. Budapest.
- Fodor István Ferenc 1994: Országgyűlési követválasztás a Jázságban. *Honismeret* (22.) 5. 25–27.
- Földi József 2020: *Jászárokszállás története. Krónika a kezdetektől 2020. I. félévéig*. Jászárokszállás.
- Frühwirth–Wenzel (szerk.) 1930: *Jász-Nagykun-Szolnok vármegye Trianon után*. Budapest.
- Fülöp Tamás (szerk.) 2013: *Jász-Nagykun-Szolnok megye székházának és közigazgatásának története, 1876–1990*. Szolnok.
- Illésy János (összeáll.) 1902: *Az 1754–55. évi országos nemesi összeírás*. Budapest.
- Katona Csaba 1999: Egy nemesi előnév megerősítésének története. Adalékok a jászárokszállási Móczár-család nemességének hitelességéhez. *Jászkunság* (45.) 3. 157–164.
- Katona Csaba 2002: Jászok vagy nem jászok? Egy nyitrai nemes „leszármazottai” és a jász öntudat a XIX–XX. század fordulóján. *Fons* (9.) 1–3. 383–397.
- Katona Csaba 2008a: Megkésett nemesség – társadalmi helyzet, önkép, öntudat változásai egy jázsági család két nemzedékénél. In: Gyáni Gábor – Láczy Magdolna (szerk.): *Generációk a történelemben*. (Rendi társadalom – polgári társadalom, 21.) Nyíregyháza, 125–134.
- Katona Csaba 2020: Siker vagy kudarc? Egy nemesség megerősítésének krónikája a 20. század elejéről. *Lymbus* (18.) 671–698.
- Katona Csaba 2021: A füredi Savanyúvíz. Rendi és polgári normák ütközése a 19. századi Balatonfüreden. *Korall* (22.) 84. 24–54.
<https://doi.org/10.52656/KORALL.2021.02.002>
- Kozári Monika 2012: *A nyugdíjrendszer Magyarországon Mária Teréziától a második világháborúig*. (Társadalombiztosítási Könyvtár) Budapest.
- Kürti László 2020: Kitalált nemzet – kitalált hagyomány: a jászkunsági identitás és revival kérdése. In: Fazekas Csaba (szerk.): *Bonarum Cultores Artium. A Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának kutatói almanachja*. Szerk. Fazekas Csaba. (Szellem és Tudomány, 11. [2020]) Miskolc, 390–399.
- Mezősy Károly (szerk.) 1935: *Félegyházi krónika, 1743–1935*. Kiskunfélegyháza.
- Mihalik Béla 2013: Egyházi adatok a Jázságról Heinrich von Kageneck német lovagrendi komtur 1703. évi vizitációs jelentésében. In: Kádár Zsófia – Lakatos Bálint – Zarnóczky Áron (szerk.): *Archivariorum historicorumque magistra. Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő 70. születésnapjára*. Budapest, 629–644.
- Móczár Elemér 1913: *Nyugdíjlexikon*. Budapest.
- Nagy József 1864: *Nyitra megye helyírása*, I/3. Komárom.

- Nagy Janka Teodóra–Szabó Géza 2016: A jász mentalitás gyökerei és párhuzamai (előmunkálatok egy kutatáshoz). In: Bánkiné Molnár Erzsébet (szerk.): *Vízöntő. Ünnepi kötet a Jászságról Bathó Edit tiszteletére*. Szolnok, 221–228.
- Pozsonyi Zoltán 2005: Karakter a karrier tükrében? Vincze Lajos életpályája (és személyisége). *Zounuk* (20.) 307–338.
- Pozsonyi Zoltán 2007: Egy (bor)kereskedő nemes. Vincze Pál hivatali és üzleti karrierje. *Debreceni Szemle* (15.) 3. 319–330.
- Pozsonyi Zoltán 2010: *A Felsővályi Vincze család története. Karrierök és konfliktusok egy nagykun familia életében (1745–1867)*. Budapest.
- Ruszoly József 1999: *Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon, 1861–1868*. (Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Juridica et Politica, tomus LVI., Fasciculus 2.) Szeged.
- Sennett, Richard 1998: *A közéleti ember bukása*. Budapest.
- Seres Péterné 1975: *Jász-Nagykun-Szolnok megye kialakítása*. (Levéltári Füzetek, 2.) Szolnok.
- Szabó Bence 2017: Oktatás pártfelügyelet alatt. Tanügyi irányváltás Kecskeméten 1945 és 1950 között. *Bács-Kiskun Megye Múltjából* (27.) 279–423.
- Szabó László 2015: A jász öntudat alakváltozatai. In: Bartha Júlia (szerk.): *A Jászkunság identitása (Válogatott tanulmányok a kun és jász öntudat alakváltozásairól)*. Kisújszállás, 8–78.
- Szalai József 2023: *Vári Ferenc plébános és társai kálváriája*. Kerekegyháza.
- Szerelemhegyi Tivadar 1882: *Kis-Kun-Félegyháza város monographiája*. Nagykőrös.
- Szinnyei József 1903: *Magyar írók élete és munkái*, IX. Budapest.
- Tóth Árpád 2005: Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban. (A múlt ösvényén) Budapest.
- Végső 2020: A Kun Köztársaság. A redempciós mozgalom vadhajtása. *Rubicon* (31.) 4. 37.
- Végső 2022: A redempciós mozgalomtól a kun önrendelkezésig és vissza. In: Szeghy-Gayer Veronika – Zahorán Csaba (szerk.): *Kérésállamok. Átmeneti államalakulatok a történelmi Magyarország területén (1918–1921)*. Budapest, 371–388.

CITIZEN, NOBLEMAN OF JÁSZ? PUZZLES OF THE IDENTITY OF A TURN-OF-CENTURY SELF MADE MAN

by Csaba Katona

Summary

With the formation of the Austro-Hungarian Monarchy the modern Hungarian state was born, but its society was still divided, as centuries-old legacies were impossible to dismantle quickly. The clashes between old and new societal values were therefore part of everyday life, as well as the redefinition and reinterpretation of identities. The present paper presents a case study in which several layers of personal identity were superimposed, namely a particular combination of bourgeois, noble and jász identity. In the paper we discuss the attitudes concerning nobility of two men, of the same family, rooted in the Jászság region, who were both successful self-made men. In 1905, one of them, Elemér Móczár, attempted (successfully) to acquire the nobility, which was already worthless, while the other, Lajos Móczár, presumably relying on his more important Jász identity, refused to accept it. Thus the identity concepts of both of them were influenced by the traditions of the past centuries. In a broader context, the case highlights the duality of Hungarian society at the turn of the century, which was rapidly modernising but still carrying the burden of feudal heritage, when a noble title without any real legal privileges, a sign of the traditional elite, was still of value to a man pursuing a civil career, while the identity of his relative would be significantly eroded by the same 'privilege'.

Keywords: identity, nobility, bourgeoisie